

ÇİVİ YAZILI İKTİSADİ METİNLERDE «FAİZ» MESELESİ*

Dr. EMİN BILGIÇ

Sumeroloji Doçenti

Faiz mânasına gelen Sumerce ve Akadca kelimeler pek tabii olarak, bu dillerde borç mefhumunun ve bu mefhumu karşılayan umumî mânadaki *ĦAR. ra* (*ĥubullum*) kelimesinin tanınmasından sonra görülmeğe başlamışlardır.¹ Daha sonra görülecek ve aşağıda temas edilecek olan, sonradan “faiz” mânasını almış bulunan kelimeler dışında Akadcada bu mefhumu asıl karşılayan kelime *şibtum*’dur. Bu kelime *uāšābu* (ilâve etmek)den teşkil edilmiş bir isimdir. Sumercesi olan *māš* kelimesi, en eski olarak, borç münasebetlerinin gelişmeğe ve bu münasebetlere ait tâbirlerin ortaya çıkmağa başladığı III. Ur metinlerinde “faiz” anlamında görülmeğe başlamaktadır. Aslında “oğlak” mânasına gelen ve bazan âdi *maš* işareti ile de yazılan bu *māš*’ın “faiz” mânasını alışı izah etmek güçtür ve bu hususta ipuçları yoktur. Belki de bu mânayı alışı, Landsberger’in Nippur ve Lagaş vesikalarında ve *ana ittišu*’da görülen *māš. a.šà(g). ga* (*nibi eqli*) yani “tarla faizi geliri” tâbirini² de gözönünde bulundurarak bana burada

* Bu makalede geçen kısaltmalar Zeitschrift für Assyriologie; Eisser-Lewy, Die altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe I (kısaltması : EL) (MVAG 33) ve Belleten 39, s. 381 v.dd. de neşredilen yer adları hakkındaki makalemizin başında verilen listelere göredir.

¹ E. Bilgiç, DTCFD (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi) V 4, s. 419 v.d. Bu makalede vaktiyle yazdığımız veçhile, borç vesikaları çivi yazılı kaynakların başlangıcından itibaren tanzim edilmemişlerdir. Bunların meydana gelişi, fertlerin birbirleriyle olan iktisadî münasebetlerinde vardıkları muayyen bir inkişaf seviyesiyle ve bu andan itibaren duyulmağa başlanan bir ihtiyaçla sıkı sıkıya münasebetlidir. Ancak bundan sonradır ki çeşitli borç münasebetlerine ayrı ayrı adlar verilmeğe başlanmıştır. Bk. aynı yer, s. 424 vdd.

² Landsberger, *ana ittišu*, s. 14, 77, s. 111 v.d. Prof. Landsberger’in *māš. šà.ga* hakkında, Pohl, TuM NF I/II Nr. 248; 243-254 ve 257’yi de ele alarak hazırladığı ve manükrisini vaktiyle lütfen istifademe bıraktığı bir tetkikinde işaret ettiği üzere, bu tâbir hakikaten önden tediye edilen “Pachtzins=tarla kirası geliri” mânasına gelmektedir. Çünkü bu metinlerde *māš.a.šà.ga* olarak verilen miktarlar

iken hatırlattığına göre, hakikaten herhangi bir şekilde, sürü geliri-ne ait bir tâbirin tarla geliri ve tarla gelirine ait olanın da umumiyetle para geliri için kullanılması suretiyle mümkün olmuş olmalıdır.

“Oğlak” mânasından “faiz” mânasına geçişine izah yolu bulmağa çalıştığımız *mâş* tâbiri III. Ur çağından itibaren hakikaten borç münasebetlerinin siklet merkezini teşkil etmektedir. Çünkü bu çağda, belki daha ziyade devlet vergilerinin bakiyelerini tesbit zaruretiyle müteammim hale gelen borç vesikalarında, ihtimal hem vergilerin gecikmesinden doğan malî zarara bir karşılık olmak, hem de halkın vergi borçlarını geciktirmelerini kısmen önlemek kasdının faiz mevzuuna büyük yer verilmesinde müessir olduğu düşünülebileceği gibi, bilhassa müteakip çağda Cenubî Mezopotamya’da şahsî servet ve mülkiyet mefhumunun kökleşmesi neticesinde süratle gelişen iktisadî ve bilhassa ticarî münasebetlerde şahsî kâr ve kazanç temini hususundaki tabii temayülün de faiz ve faizcilik fikrinin gelişmesine kuvvetle âmil olduğu muhakkak sayılabilir. Bir kere böylece, borç ve ödünç mefhumlarının bölünmez unsuru olarak faiz mefhumuna gelindikten sonra, borçların çeşitlerine göre de faiz şekillerinin ve faiz tediye kayıtlarının ortaya çıkacağı aşikârdır. Nitekim sahamızda da böyle olmuştur.

Her şeyden önce *mâş* (faiz), III. Ur vesikalarında, vaktiyle borç münasebetleri üzerine neşrettiğimiz makalemizde ³ *hubullum* münasebetiyle uzun uzadıya bahsedildiği üzere, çağın ödünç ve borç mefhumunun biricik karşılığı olan *HAR* ile birlikte, onun ne şartla alınıp verildiğini tayin maksadiyle “*mâş-bi x ğin*=faizi x şiqil (dir)” veya “*mâş.nu.tuk*—faiz yoktur” şeklinde veya bu iki ana formülün ifade farkı gösteren diğer şekilleriyle ⁴ geçer. Bunlara göre bu çağda borcun ya tediye sırasında faizi hesaplanılacak olanının veya faizsiz olanının tanındığı anlaşılmaktadır. Mabet ve devlet borçlarında bazan faizden muafiyet mümkün olmakla

çok az olduktan başka, bilhassa Nr. 257’de 3 yıl müddetle ekilmek üzere verilen tarladan birinci yıl için *mâş.a.şâ.ga* alınmadığının zikri de bunu gösterir. Fakat kelime olarak “tarla geliri, faizi” anlamına gelen bu kelimenin mahiyeti tesbit edilememektedir.

³ DTCFD V 4, s. 424, 426 vdd.

⁴ Huber, Hilprechtfeftschrift, s. 197 v.d.

beraber, aşağıda yerleri kaydedilen ⁵ ve fertlere ait olan vesikalardaki borçların faizsizliği iktisadî mahiyeti bakımından izaha muhtaçtır. Umumiyetle yıllık para faizi nisbetleri $1/5$ ve hububat faizi nisbetleri $1/3$ üzerindedir ⁶.

Faizin tediye zamanı ve şekli ve vesikalarda bu şekillere göre ifadesini bulma tarzı bakımından çeşitlilik göstermesi, pek tabii olarak sahanızda, borç tâbirlerinin artık çoğalmağa başladığı İsin-Larsa hanedanlarıyla onlardan sonraki zamana rastlar. Bu meyanda, şimdiye kadar düşünülenin aksine, faizli olduklarını tesbit ettiğimiz *hubuttatum* ve bunun müteradifi olup Larsa metinlerinde karşılaşmağa başladığımız *qiptum* dolayısıyla, faizi borç yekûnuna baştan ithâl usulünün ⁷ bu zamanda, mefhum olarak dilde müstakil bir karşılık kazandığını görüyoruz.

Fakat faizin çok çeşitli tarzlarda tesbit, hesap ve tahsil edilmeye başladığı çağlar muhakkak ki, bu konuda Hammurabi kanunu ile hususî hukuka ait olmak üzere, mektuplar dahil her çeşit alış veriş vesikalarıyla *ana ittišu* serisinin birbirini tamamlar ve teyid eder vaziyette geniş bilgi verdikleri Eski Babil çağı, ve yüzlerce Kapadokya mektup ve mukaveleleriyle aydınlanan Eski Asur çağıdır.

Eski Babil çağında biz faizin normal nisbetlerinin para için $1/5$, hububat için $1-3$ olduğunu, bu nisbetlerin yerine göre (şehir pazarı, liman ve aile muhitleri) kıymetler taşıdığını ve hassaten *şibtu kittu* tâbiriyle her zamanın fiyat seviyesine uygun olarak devlet iradesine veya âdetlere göre normal ve doğru faiz nisbetleri tayin edilmekte olduğunu ve *şibat Šamaš kittu* tâbiriyle de tanrı ve dolayısıyla mâbedin dahi, normal faiz nisbeti ile alış verişte bulunduğu kadar bu nisbetin muhafazasıyla de alâkalı olduğunu, gerek *ana ittišu* serisinden⁸, gerekse mukavelelerden⁹ öğreniyoruz. Diğer taraftan yalnız *ana*

⁵ Pohl, Nr. 17, 64, 91, 100, 106.

⁶ Para için Pohl, TuM I/II Nr. 2, 4, 6, 8, 9, 11. Fakat Huber yanlış olarak vaktiyle bu $1/5$ faiz nisbetlerini aylık faiz saymıştır : Hilprechtfestchrift, s. 197. Ayrıca aşağıda n. 8 e bk.

⁷ E. Bilgiç, DTCFD V 4, s. 433 vdd. 437 v.d.

⁸ Landsberger, *ana ittišu*, s. 17-18, s. 113 v.d. de bu meseleler bütün vesika yerleri de ele alınarak etraflıca işlenmiştir. Para için faiz nisbeti umumiyetle $1-5$ ve hububat için ise $1/3-1/5$ 'dir. Bu hususun teferruatı için Bk. E. Bilgiç, DTCFD V, 4, s. 428, n. 26.

⁹ Schorr, UAR, s. 65 v.d.

ittişu'da da olsa, faizin önceden verilmiş (*prenumerando*) olabileceğine, ayrıca *şibat şibtim* "faizin faizi" (bk. aşağıda n. 23) terkinin gösterdiği üzere, mürekkep faiz usulünün de alış veriş münasebetlerinde yer aldığına ve bilhassa faiz nisbetinin düşmesine (*şibtum ittabalkit*) ve para faizinin icabında hububat üzerinden ve hububat faizinin yerine göre para üzerinden hesabına ait kayıtlara bakarak bugünün banka ve borsa muamelelerinin bir çok inceliklerine o zamandan vakıf olunduğu neticesine varılır.

Yukarıda 8. notta umumiyetle $\frac{1}{5}$ olduğundan bahsettiğimiz para ve hububat faizleri Hammurabi kanununun hükümleri ile de sabittir¹⁰. Bu hükme aykırı hareket eden tüccar cezaya çarptırıldığı gibi, herhangi bir sebeple mahsulün olmadığı yıllarda borçların ertesi yıla bırakılacağı ve faizin alınmayacağı hususları da hükme bağlanmıştır¹¹.

Nitekim borç ve faiz muamele ve hesaplarının aynı veya daha başka çeşit incelikleri, vesikalarda rastlanan faiz hakkındaki bir takım teknik terim ve ibarelerle, Eski Asur çağında da kendini göstermektedir. Bu meyanda bilhassa bu metinlerde faiz meselesinin mühlet bakımından ele alındığını ve faizin *hamuşum*, *şapat-tum*, *uarhum*, *limum*, *şattum* gibi haftadan yıla kadar varan Asurlulara has zaman devreleri içerisinde veya başından itibaren ay veya yıla göre, öte yandan *şa Ana*, *şa Nişas*, *şa Parka*, *şa Harihari* gibi Anadolu yerlilerine has mevsim(?) veya bayramlara (?) göre veya yine bunların hasad mevsimlerine yani ziraate bağlı mühletlerine (*ana şibit niggallim*, *ana qitiş kaşirānim* v.s.) göre, yahut muayyen seyahat başlangıç ve sonlarına göre toptan bir rakam üzerinden hesaplandığını görüyoruz¹². Sonra bu, borçla birlikte başlayan ve metinlerdeki *şibtum alāku* (faiz yürüme) ¹³ ile de sabit olan faizi yürüten borçlar (Laufende Zinsen) dışında, muhakkak kredi

¹⁰ HG 88-89.

¹¹ HG 91-93, 48.

¹² Burada ismen ve umumî mahiyette mânalandırmağa çalışarak zikrettiğimiz ve DTCFD VI 5, s. 510'da Anadolu yerlileri ile ilgili olanlarına temas ettiğimiz bütün bu Assurlu ve yerli mühletler ve takvim meselesi, orijinal kaynaklara göre incelenmesini ve tesbitini bitirip, bundan sonra ilk olarak terkinin giriştiğimiz bir konudur. Bu sebeple bu husustaki bütün orijinal yerlere ve bunlara dair şimdiye kadar ileri sürülen fikirlere bu tetkikte yer verilecektir.

¹³ KTBI 11, 4; TC 21, 13.

üzerinde ve bedelinin tediye edileceği zaman fasılası da dikkate alınarak biraz daha üstün fiyatla yapılmış olacağı sanılan satışlardan doğan borçların zamanında tediye edilmemeleri halinde faizin ayrıca başladığı¹⁴, gerek borç vesikalarında pek çok geçen “*šumma ina ūmišu mal’ūtim la iṣqul x šiḡ. TA* (veya *kīma aḡāt karim*)... *šibtam uṣṣab* = eğer gününün doluşunda tartmazsa x’er *šiḡil* (veya: *karum* dairesinin takdiri veçhile) faiz ilâve edecek” gibi kayıtlardan¹⁵ ve gerekse metinlerdeki “*a ša šibtim utār*=faizliye dönecek” kaydından¹⁶ anlaşılır. Bu vesikalarda faiz meselesi bakımından işaret edilmesi gereken nokta, bazı senetler grupuna göre, %30 - %40 nisbeti arasında dolaşan yıllık faiz tesbit edilebilmesine rağmen, umumiyetle bu vadide bazan %100’ü aşan ve tam bir murabahacılık halini alan serbestliğin hüküm sürmesidir¹⁷. Yerlilerin birbirlerine olan borçlarında veya Asurlulara borçlu oldukları yerlerde faiz nisbeti daima daha kabarıktır.

Mektuplarda, zabıt ve makbuzlarda da yıllık faize (*ina šattim šibtam uṣṣabu*=yılda faiz ilâve etmek)¹⁸, paranın ajanlar tarafından faize verildiğine veya mühleti bittiğinden faizin yürümeğe başlayacağına (*kaṣpum ana šibtim illak*=para faize gidecek),¹⁹ paranın faize verildiğine, faizle alındığına, tutulduğuna²⁰, biriken faizler için ayrıca senet tanzim edildiğine²¹ dair bir takım kayıtlar vardır. Bütün bunlar alış verişte faiz mevzuuna ne derece yer verildiğinin delilidirler. Bazan *bīt tamkārīm* (ticaret odası?) in dahi faizle borç aldığı görülüyor²². Bu çağ için mühim olan noktalardan birisi de, Eski Babil’de yalnız *ana ittišu* serisinde görülen ve vesikalarda geçmiyen mürekkep faizin, yani faizin faizinin hesabına ve meblâğın faizle birlikte yekûnunun yapılmasına dair kayıtların, bulunuşudur²³.

¹⁴ DTCFD V 4, s. 429, n. 27.

¹⁵ Misal olarak bk.: EL 37-40, 58, 75, 79 v.s.

¹⁶ Meselâ : neşredilmemiş C 37a, 8, b 13.

¹⁷ EL Nr. 17, 21, 23, 25, 28, 19, 22, 18, 35, 20, 29, 31, 45 ve 90 : $\frac{0}{0}120$; 64 : $\frac{0}{0}130$.

¹⁸ EL 65 : OIP XXVII 59, 41.

¹⁹ CCT IV 30^b, 26; 32^b, 28; Hr. 13, 10-13.

²⁰ Meselâ : *kaṣpum ana šibtim nadānu* : EL 284, 6; TC III 19, 10 v.s.; *leḡu* : EL 254, 19; 292, 13 v.s.; *ka’ulu* : OIP XXVII 62, 4; neşredilmemiş A 20, 28.

²¹ CCT III 18^a, 6.

²² EL 254, 19.

²³ KTHahn 8, 12-14; EL II s. 75 C; Liv. 3, 17.

Bazı hususî hallerde faizlerin *karum* dairesinde tahsil edildiği de görülmektedir²⁴.

Mühletleri, nisbetleri, alınış verilmiş, hesaplanmış ve tarh şekilleri bakımından çeşitli tezahürler gösteren faiz meselesi, Kapadokya metinlerinde de, Eski Babil'in *hubuttatum* ve *qiptum*'unda olduğu gibi, aşağıda 28. notta verdiğimiz misallerdeki şekilde, yekûna idhal edilmiş olarak da tecelli etmekte ve faizi önceden yekûna idhali usulünün burada da bilindiği ve tatbik edildiği neticesine varılmaktadır²⁵. Kapadokya'da da para faizinin hububat üzerine hesaplandığına dair açık deliller vardır²⁶. Gerek bu hububat faizi, gerekse *şuprum* (tırnak?) un veya bir miktar balın faiz veya faize ilâve olarak verilmesi gibi basit usuller²⁷ yerlilerin birbirlerine veya Asurlulara borçlu oldukları hallerde görülmektedir.

Kapadokya metinlerinde de, Eski Babil vesikalarında *hubuttatum* adı altında pek çok örneğini gördüğümüz, faizi önceden senetteki alacak yekûnuna idhal etmek şeklinde muamele gören borç usulünün bazı izlerini bulduğumuzu sanıyoruz. Fakat garip olarak bu husustaki misaller de hep yerlilerin borçlu oldukları hallere aittir²⁸ ve bunlarda para borcunun yanında zikredilen hububat, ekmek ve koyun, senette bahsi geçen para miktarının faizi olmalıydılar. Çünkü bilhassa bunlardan neşredilmemiş B 29'da 75 *şiqil* gümüş borcu yanındaki 10 *naruqqum* hububat ile; Hr. 13'de 750 *şiqil* gümüş yanındaki 100 *naruqqum* hububat Eski Babil *hubuttatum* örneklerine müşabih olarak tamamiyle aynı nisbeti vermektedirler. Bu sebeple ayrıca *şibtum* tâbiri geçmeyen mezkûr borç senetleri de yerlilere has basit faiz usulünün birer örneği sayılabilirler.

Hubullum münasebetleriyle vaktiyle belirtildiği üzere²⁹ Elam

²⁴ TC III 165, 35; BIN IV 33, 42.

²⁵ Bir tüccarın aldığı 15 *mana* ile Asur'dan mal getirdikten sonra alacaklısına 22 1/2 *mana* ödeyeceği kaydedilmiş olan EL 109 metni de her halde yukarıdaki, faizi veya geliri önceden yekûna ithal noktaı nazarının başka bir çeşit delil ve teyidi olarak alınabilir.

²⁶ Neşredilmemiş A 3 a; C 8; EL 36.

²⁷ EL Nr. 64-65.

²⁸ EL Nr. 15; Hr. Nr. 13; neşredilmemiş B 6; 29; C 10; Kay. 2.

²⁹ DTCFD V 4, s. 430.

vesikalarında *şibtum* sırf para faizleri için, bunun müteradifi olan *hubullum* da hububat faizleri için kullanılmaktadır.

Mahdut olan Orta Asur vesikalarında bir kaç yerde hububatın veya kalayın zamanında ödenmediği halde faizin yürüyeceği, yani gecikme faizin başlıyacağı kaydı vardır. Fakat bu kayıt Koschaker'in işaret ettiği üzere, normal mühletin sonuna kadar borçların faizsiz olduğunu ifade etmemelidir³⁰.

Yeni Asur vesikalarında faiz mânasında *şibtu* tanınmamakla beraber bu mefhumun bu vesikalarda az geçen *rubú* (artış) ile karşılandığı anlaşılıyor³¹. Koschaker'in de belirttiği veçhile³², bu vesikalarda da, faizin hem borcun alınmasıyla başlayan şekline, hem de, borç normal mühletinde ödenmediği takdirde faizi başlayanına³⁴ dair örnekler vardır. Ancak, son nevi vesikalarda ekseriyetle, Yeni Babil'dekiler gibi *qaqqadu* olarak alınan borcun yine *qaqqadu* olarak iadesi kaydı bulunduğundan, D T C F D V 4, s. 425 vdd. de *qaqqadum* münasebetiyle bahsedildiği üzere, bunların hakikaten normal mühleti içerisinde faizsiz oldukları anlaşılır ki, bu nevi borçların iktisadî mânasının ne olduğu üzerinde ayrıca durulmak icabeder. Fakat esasen faizinden hiç bahsedilmeyen borçlar da³⁵ bu araya alınmak lâzımdır. Belki bu iki grup, üstün fiyatla yapılan kredi satışlarının borç vesikası kalıbına dökülmüş şekilleri olabilirler. Yeni Asur borç vesikalarında faiz daima ay üzerine hesap edilmekte ve böylelerinde para için %40-%120 arasında olmak üzere yıllık faiz alındığı görülmektedir³⁶. Lâkin bir kısım vesikalarda iade tarihi tesbit edilmemiş

³⁰ Koschaker, NKRU; s. 94 v.d. *še'u (anāku) ana şibti illak* = hububat (kalay) faize gidecek : NKRU, Nr. 12. 9; 19, 22.

³¹ Kohler-Ungnad, ARU, Nr. 254, 229, 124, 656, 140 ve Johns, ADD IV, s. 335.

³² NKRU, s. 94, n. 3. Yalnız burada her iki cins faiz örneği için verilen metin yerleri, müteakip iki haşiyede verilen şekilde düzeltilmelidir.

³³ Kohler-Ungnad, ARU, Nr. 245, 247-248, 250-255, 261, v.s. Bu grubun faiz formülü daha ziyade: $z \text{ } \dot{s}a \text{ } X \text{ } ina \text{ } p\dot{a}n \text{ } Y \text{ } x \text{ } \dot{s}iqil \text{ } kaspi \text{ } \dot{s}a \text{ } ar\dot{h}i\dot{s}u \text{ } irabbi = X$ 'in z 'si Y 'de (dir), ayda x *şiq.* gümüş artacak.

³⁴ Kohler-Ungnad, ARU, Nr. 124, 246, 249, 256-260, 262 v.s. Bu grubun faiz formülü: $z \text{ } \dot{s}a \text{ } X \text{ } ina \text{ } p\dot{a}n \text{ } Y \text{ } ina \text{ } arah \text{ } x \text{ } kaspu... iddan \text{ } \dot{s}umma \text{ } la \text{ } iddin.. kaspu \text{ } irabbi = X$ in z 'si Y 'de (dir), x ayında parayı... verecek, eğer vermezse... para büyüyecek.

³⁵ Kohler-Ungnad, ARU, Nr. 242-244.

³⁶ ARU, Nr. 247, 254, 245, 252, 246, 248 v.s.

olarak ve yürüyen faiz şeklinde³⁷, bir kısmında ise, mühletinin sonunda ödenmediği halde³⁸ ve bunların da bazan iade tarihi tesbit edilmiş olarak³⁹ bazan da, mühletin bitişiinde *qaqqadu* olarak verilecekleri de tasrih edilerek⁴⁰, “*ana 4-tu-šu irabbi*” veya “*ana 3-ši-šu irabbi*”⁴¹, “*ana 1/2 šiqli-šu irabbi*”⁴² kayıtları bulunmaktadır ki, bunlardan, zamanın insanlarınca bilinip her vesikada tasrihine lüzum görülmeyen zaman fasıllarında —Nitekim bu zaman fasılası yukarıda bildirildiğimiz ARU 249’a göre 3,5 aydır— borcun 1/4 - 1/2’si nisbetinde bir fark alınmakta olduğu görülür ve yürüyen faizlilerde bunun normal faiz, diğerlerinde bir ceza gibi tecelli ettiği farkedilir. Yıllık hububat faizi normal olarak Yeni Asur’da % 50, yağ vesairede bazan % 100’dür⁴³.

Yeni Babil çağı vesikalarında *şibtu* tamamiyle kaybolmuş ve *hubullu*, Elam’daki şekilde yalnız hububat faizi mânasında da kalmamış, *şibtu*’nun tam olarak yerini tutmuştur⁴⁴. Bunlarda bütün *hubuttatu* borçları⁴⁵ bir bakıma *qaqadu*’nun müteradifi gibi alınmakta ve daima *ĤAR.ra-šu ia-a-nu* (faizi yoktur) diye vasıflandırılmaktadır⁴⁶. Fakat *hubuttutu* tesmiye olunmadığı halde *qaqqadu* olarak alınıp *qaqqadu* olarak iade şartı bulunan veya sadece iade,

³⁷ ARU, Nr. 250, 253, 255.

³⁸ ARU, Nr. 256.

³⁹ Meselâ : ARU, Nr. 249.

⁴⁰ ARU, Nr. 257.

⁴¹ ARU, Nr. 281, 293 v.s.

⁴² ARU, Nr. 260, 264, 270, 301.

⁴³ ARU, s. 459 v.d. Ungand burada, meselâ Nr. 246’da olduğu üzere “*1 mana 5 šiqilmes ša arhišu irabbi*” değil, sadece, 252’de olduğu gibi “*4 šiqil kaspi ša arhišu irabbi*” bulunan yerleri 1 mana’lık değil, bütün borca şamil faiz olarak almaktadır ki, diğerleriyle karşılaştırınca bunun doğru olmyacağı sanılır.

⁴⁴ DTCFD V 4, s. 431.

⁴⁵ DTCFD V 4, 436 v.d.

⁴⁶ Bu çağ vesikalarında *hubuttutu* yerleri DTCFD V 4, s. 433, n. 46’da gösterilmiştir. Bunlardan Ungnad, NRU 160’da görülen “*ana arah tašrit ul irabbi adi tuppišu ĤAR-ra-šu ia’nu* = Teşrin ayına kadar arttırmıyacak, vesikasına göre faiz yoktur” şeklindeki çift teminatlı kayıt *hubuttutu*’nun bu çağda kat’iyen faizsiz olduğunu (DTCF V 4, s. 436), fakat müddetinin sonunda ödenmeyince, “*ki ina git ša arah tašrit kaspa ana Šumâ lâ iddanu arha 1/2 šiqil kaspu ina muhhišu irabbi* —Teşrin ayının sonuna kadar gümüş *Šumâ*’ya vermezse onun (borçlunun) üzerine ayda 1/2 *şiq.* gümüş büyüyecek” ibaresinden açıkça anlaşıldığı üzere, borç faizli hale dönmemektedir.

zamani kayıtlı olan ve gecikme neticesinde konulan faizden dahi bahsolunmayan, bir çok faizsiz borç vesikaları da vardır⁴⁷. Borç vesikalarının bir kısmı ise, mühletinde eda edilmeyince faizi başlıyanlara aittir⁴⁸. Bu üç nev'i iktisadî bakımdan, Yeni Asur'daki benzerleri tarzında izah etmek gerekir. Bunların dışında kalan mühim miktardaki borç münasebetleri, yürüyen faiz üzerine yapılmışlardır⁴⁹ ve gerek yürüyen faizin, gerekse gecikmeden doğan faizin nisbetleri umumiyetle % 20 yahut bundan biraz daha yukarı veya aşağıdır⁵⁰.

⁴⁷ Ungnad, NRU, Nr. 173-175, 178-179, 181, 184, 185, 188 v.s.

⁴⁸ Ungnad, NRU, Nr. 162, 164 (para borcu için hububat faizi), 186 vdd.

⁴⁹ Ungnad, NRU, Nr. 161, 163, 165-167, 169, 177, 182, 183, 186, 189 v.s.

⁵⁰ Ungnad, NRU, s. 195.

